

* * *

Ἡ ποιητικὴ συλλογὴ ποὺ ἐξέδωσε ὁ Βὸν Χάμπολντ Φλάισερ τὴ δεκαετία τοῦ '30 ἔγινε αὐτομάτως ἐπιτυχία. Ὁ Χάμπολντ ἦταν ὅ,τι ἀκριβῶς προσδοκοῦσαν οἱ πάντες. Ἐγώ, τουλάχιστον, ἐκεῖ στὰ Μεσοδυτικά, σίγουρα τὸν περίμενα μὲ ἀδημονία, ὅσο γι' αὐτὸ μπορῶ νὰ σᾶς διαβεβαιώσω. Ἕνας ἀβανγκάρντ συγγραφέας, ὁ πρῶτος μιᾶς νέας γενιᾶς, ὁμορφος, ξανθωπός, μεγαλόσωμος, ἦταν σοβαρός, ἦταν πνευματώδης, ἦταν μορφωμένος. Ὅλα τὰ εἶχε αὐτὸς ὁ τύπος. Δὲν ὑπῆρχε ἐφημερίδα ποὺ νὰ μὴν δημοσίευσε παρουσίαση τοῦ βιβλίου του. Ἡ φωτογραφία του μπῆκε στὸ *Time* χωρὶς προσβλητικὸ σχόλιο καὶ στὸ *Newsweek* μετ' ἐπαίνων. Διάβασα τὶς *Μπαλάντες* τοῦ Ἀρλεκίνου μὲ ἐνθουσιασμό. Ἦμουν φοιτητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Γουισκόνσιν καὶ ἡ λογοτεχνία ἦταν τὸ μόνο ποὺ εἶχα στὸ μυαλό μου μέρα νύχτα. Ὁ Χάμπολντ μοῦ ἀποκάλυψε καινούργιους τρόπους γιὰ τὰ πράγματα. Ἦμουν ἐκστασιασμένος. Ζήλευα τὴν τύχη του, τὸ ταλέντο του καὶ τὴ φήμη του, καὶ τὸν Μάιο πῆγα στὰ Ἀνατολικά γιὰ νὰ τὸν δῶ ἔστω καὶ λίγο — ἐλπίζοντας νὰ βρεθῶ κοντά του. Τὸ λεωφορεῖο *Greyhound*, ἀκολουθώντας τὴ διαδρομὴ μέσω Σκράντον, ἔκανε τὸ ταξίδι σὲ περίπου πενήντα ὥρες. Δὲν εἶχε σημασία. Τὰ παράθυρα τοῦ λεωφορείου ἦταν ἀνοιχτά. Δὲν εἶχα ξαναδεῖ ποτέ μου ἀληθινὰ βουνά. Τὰ δέντρα ἦταν γεμάτα μπουμπούκια. Ἦταν σὰν τὴν *Ποιμενικὴ* τοῦ Μπετόβεν. Ἐνιωθα τὸ πράσινο νὰ κα-

τακλύζει τὰ πάντα μέσα μου. Καὶ τὸ Μανχάταν, κι αὐτὸ μιὰ χαρὰ ἦταν. Ἐπιασα ἓνα δωμάτιο μὲ τρία δολάρια τῆ βδομάδα καὶ βρῆκα καὶ μιὰ δουλειά, νὰ πουλάω βουρτσες Fuller πόρτα-πόρτα. Καὶ ἤμουν τρελὰ ἐνθουσιασμένος μὲ ὅλα. Εἶχα γράψει στὸν Χάμπολντ ἓνα μακροσκελὲς γράμμα ὡς θαυμαστῆς του, κι ἔτσι μὲ προσκάλεσε στὸ Γκρίνουιτς Βίλατζ γιὰ νὰ κουβεντιάσουμε περὶ λογοτεχνίας καὶ ἰδεῶν. Ἐμενε στὴν Μπέντφορντ Στρίτ, κοντὰ στὸ μπάρ *Chumley's*. Στὴν ἀρχὴ μοῦ πρόσφερε καφὲ σκέτο καὶ μετὰ μοῦ ἔβαλε στὸ ἴδιο φλιτζάνι καὶ τζίν. «Ἐντάξει, μιὰ χαρὰ ἐμφανίσιμο παιδὶ εἶσαι, Τσάρλι», μοῦ εἶπε. «Μήπως εἶσαι καὶ λίγο σουπιά; Νομίζω πῶς πᾶς γιὰ πρώιμη φαλάκρα. Καὶ τί μεγάλα, ὁμορφα μάτια, ὅλο συναίσθημα. Πάντως σίγουρα τὴν ἀγαπᾶς τὴ λογοτεχνία, κι αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ σημαντικό. Ἐχεις εὐαισθησία», εἶπε. Ἦταν πρωτοπόρος στὴ χρῆση αὐτῆς τῆς λέξης. Ἀργότερα, ἡ εὐαισθησία ἔκανε μεγάλο σουζέ. Ὁ Χάμπολντ στάθηκε πολὺ καλὸς μαζί μου. Μὲ σύστησε σὲ κόσμο στὸ Βίλατζ καὶ μοῦ βρῆκε βιβλία γιὰ νὰ γράψω γι' αὐτά. Τὸν ἀγαποῦσα.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Χάμπολντ κράτησε κάπου δέκα χρόνια. Πρὸς τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '40, ἄρχισε νὰ καταποντίζεται. Ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '50, ἔγινα πιά κι ἐγὼ διάσημος. Ἐβγαλα μάλιστα κι ἓναν σκασμὸ λεφτά. Ἄχ, τὰ λεφτά, τὰ λεφτά! Ὁ Χάμπολντ μοῦ κάκισε γιὰ τὰ λεφτά. Τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, ὅποτε δὲν ἦταν σὲ πολὺ βαριά κατάθλιψη, ἢ δὲν τὸν εἶχαν κλεισμένο σὲ κάνα τρελάδικο, καὶ μποροῦσε νὰ μιλήσει, γυρνοῦσε ἀνὰ τὴ Νέα Ὑόρκη κι ἔλεγε ἀπαίσινα πράγματα γιὰ μένα καὶ τὸ «ἐκατομύριό» μου. «Πάρτε παράδειγμα τὴν περίπτωση τοῦ Τσάρλι Σιτρίν. Ἦρθε ἀπὸ τὸ Μάντισον τοῦ Γουισκόνσιν καὶ μοῦ χτύπησε τὴν πόρτα. Καὶ τώρα ἔχει ἓνα

έκατομμύριο δολάρια. Ποιός συγγραφέας, ποιός διανοούμενος βγάζει τέτοια λεφτά — κάνας Κέινς; 'Ντάξει, ναι, ό Κέινς, παγκόσμιου επιπέδου μορφή. Μεγαλοφυΐα στά οικονομικά, ό πρίγκιπας τής ομάδας του Μπλούμσμπερι»,* έλεγε ό Χάμπολντ. «Παντρεύτηκε μιá Ρωσίδα μπαλαρίνα. Λογικό άποτέλεσμα τά λεφτά. Άλλά τί διάολο είναι ό Σιτρίν κι έγινε τόσο πλούσιος; Κάποτε ήμασταν καλοί φίλοι», έλεγε πολύ σωστά ό Χάμπολντ. «Άλλά έχει κάτι διεστραμμένο αυτός ό τύπος. Άφοϋ έβγαλε τόσα λεφτά, γιατί πήγε και θάφτηκε στό πουθενά; Τί κάνει στό Σικάγο; Φοβᾶται μήν τόν πάρουν χαμπάρι».

Όποτε τó μυαλό του ήταν έπαρκῶς διαυγές, χρησιμοποιούσε τά χαρίσματά του για νά με χτυπάει. Και τά κατάφερνε τρομερά καλά.

Δέν ήταν τά λεφτά πού με άπασχολούσαν. Όχι, πρὸς Θεοϋ, όχι, εκείνο πού ήθελα ήταν νά γίνω καλός. Πέθαινα νά κάνω κάτι καλό. Κι αυτό πού ένιωθα για τó καλό αναγόταν στην πιό πρώιμη και έντελῶς ιδιαίτερα δική μου αΐσθηση περι ύπαρξης — βυθισμένος στη στιλπνή άβυσσο τής ζωής, έψαχνα στά τυφλά, με έξαψη, με άπελπισία, νά βρω τó νόημα, ένας άνθρωπος με τó μυαλό γεμάτο βαμμένα πέπλα,* Μάγια, τρούλους πού τó πολύχρωμο γυαλί τους βάφει τή λευκή άκτινοβολία τής αιωνιότητας, τρέμοντας μέσα στην ένταση τής άνοησίας, και οϋτω καθεξῆς. Σοβαρά, ήμουν τελείως παλαβός με κάτι τέτοια. Αυτό ό Χάμπολντ τó ήξερε, είναι αλήθεια, αλλά πρὸς τó τέλος δέν τοϋ έβγαине νά μοϋ δείξει καμία άπολύτως συμπάθεια. Άρρωστος και χολωμένος, δέν έλεγε νά μ' άφήσει σέ χλωρό κλαρί. Υπογράμμιζε μόνο τή αντίφαση ανάμεσα στά βαμμένα πέπλα και τά χοντρά λεφτά. Άλλά τά λεφτά πού έβγαζα, μόνα τους βγαίνανε. Τά έβγαζε ό καπιταλισμός για τούς

δικούς του σκοτεινά κωμικούς λόγους. Έτσι έκανε ό κόσμος. Χτές διάβαζα στη *Wall Street Journal* για τη μελαγχολία τής εϋμάρειας: «Ποτέ άλλοτε, στις πέντε χιλιετίες τής καταγεγραμμένης ανθρώπινης ιστορίας, δέν γνώρισαν τόσο πολλοί τόση εϋμάρεια». Τό πνεϋμα πού έχει διαμορφωθεί από πέντε χιλιετίες πενίας διαταράσσεται. Τέτοια αλλαγή δέν τή σηκώνει ή καρδιά. Καί καμιά φορά πολύ άπλά άρνεϊται νά τή δεχτεί.

Τή δεκαετία τοϋ 1920, τά παιδιά στό Σικάγο κυνηγοϋσαν θησαυρούς στό χιόνι πού έλειωνε τόν Μάρτη. Στις άκρες τών πεζοδρομίων σχηματίζονταν βουναλάκια βρόμικο χιόνι, κι όταν έλειωναν, τό νερό έτρεχε λαμπερό, μικρά πλεγμένα ρυάκια, στις αποχετεύσεις, και τότε έκανες θαυμάσια μπάζα — έβρισκες καπάκια μπουκαλιών, γρανάζια μηχανών, κέρματα τοϋ ένός σέντ με τό κεφάλι τοϋ Ίνδιάνου. Καί πέρσι τήν άνοιξη, σχεδόν γέρος άνθρωπος πιά, με έπιασα νά έχω κατέβει από τό πεζοδρόμιο και νά άκολουθώ τό ρείθρο και νά ψάχνω. Νά ψάχνω τί; Τί έκανα; Κι αν έβρισκα μιá δεκάρα; Κι αν έβρισκα πενήντα σέντς; Τί θα γινόταν; Δέν ξέρω πώς ειχε επιστρέψει έτσι ή παιδική ψυχή, πάντως ειχε επιστρέψει. Όλα έλειωναν. Ό πάγος, ή διακριτική εϋχέρεια, ή ώριμότητα. Τί θα έλεγε ό Χάμπολντ γι' αυτό;

Όποτε έφταναν στ' άφτιά μου ειδήσεις για σχόλια πού έκανε εις βάρος μου, συχνά συνειδητοποιούσα πώς συμφωνούσα μαζί του. «Δώσανε τοϋ Σιτρίν τό Βραβείο Πούλιτζερ για τό βιβλίο περι τοϋ Ούιλσον και τοϋ Τάμαλι. Τό Πούλιτζερ είναι για τά πανηγύρια — για τό τσίρκουλο. Ένα δήθεν βραβείο μόνο και μόνο για νά γίνεται ντόρος, πού τό δίνουν άπατεώνες και άγράμματοι. Σε κάνουνε ζωντανή διαφήμιση τοϋ Πούλιτζερ, όποτε ακόμα κι όταν τά

τινάξεις, ἡ πρώτη ἀράδα στὴ νεκρολογία εἶναι “Ἐφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ ὁ Τάδες, κάτοχος τοῦ Βραβείου Πούλιτζερ”». Μοῦ φάνηκε πὼς εἶχε ἓνα δίκιο. «Κι ὁ Τσάρλι τὰ ἔχει δύο τὰ Πούλιτζερ. Τὸ πρῶτο τὸ πῆρε μὲ κεῖνο τὸ γλυκανάλατο θεατρικό. Ποὺ τοῦ ἴφερε κι ἓνα σκασμὸ λεφτὰ στὸ “Μπροντγουέι”. Σὺν τὰ δικαιώματα γιὰ τὴν ταινία. Πῆρε ποσοστὸ ἀπὸ τὰ ἀκαθάριστα κέρδη! Καὶ δὲν λέω ὅτι ἔκανε κανονικὰ λογοκλοπὴ, πάντως εἶναι ἀλήθεια πὼς κάτι ἔκλεψε ἀπὸ μένα — τὴν προσωπικότητά μου. Ἐβαλε τὴ δική μου προσωπικότητα στὸν ἥρωά του».

Ἀκόμα κι αὐτό, ἔστω κι ἂν ἀκουγόταν τρελό, εἶχε ἴσως κάποια βάση.

Ἦταν ὑπέροχος ὁμιλητής, ἀσταμάτητος, πυρετικός στοὺς μονολόγους καὶ τοὺς αὐτοσχεδιασμούς του, πρωταθλητὴς τῆς ἐπιτίμησης. Ἦταν σχεδὸν προνόμιο νὰ σὲ πιάνει στὸ στόμα του ὁ Χάμπολντ. Ἦταν λίγο σὰν νὰ ἦσουν τὸ μοντέλο κάποιου ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ πορτρέτα τοῦ Πικάσο μὲ τὶς δύο μύτες, ἡ κανένα ξεκοιλιασμένο κοτόπουλο τοῦ Σουτέν. Τὸ χρῆμα πάντα τὸν ἐνέπνεε. Τρελαινόταν νὰ μιλάει γιὰ τοὺς πλούσιους. Ἐχοντας μεγαλώσει μὲ τὶς φτηνὲς φυλλάδες τῆς Νέας Ὑόρκης, συχνὰ ἔφερνε στὴν κουβέντα τὰ χρυσὰ σκάνδαλα τοῦ πάλαι, τὴν Πίτσες καὶ τὸν Ντάντι Μπράουνινγκ, τὸν Χάρι Τάου καὶ τὴν Ἴβλιν Νέσμπιτ, σὺν τὴν Ἐποχὴ τῆς Τζάτζ, τὸν Σκότ Φιτζέραλντ καὶ τοὺς Σούπερ Πλούσιους. Τὴν κληρονόμο τοῦ Χένρι Τζέιμς τὴν ἤξερε ἀπ’ ἔξω κι ἀνακατωτά. Ὑπῆρχαν φορὲς ποὺ κι ὁ ἴδιος κατέστρωνε, λίγο κωμικά, σχέδια γιὰ νὰ βγάλει πολλὰ λεφτά. Ἀλλὰ ὁ πραγματικός του πλοῦτος ἦταν λογοτεχνικός. Εἶχε διαβάσει πολλὰς χιλιάδες βιβλία. Ἐλεγε πὼς ἡ ἱστορία εἶναι ἓνας ἐφιάλτης στὴ διάρκεια τοῦ ὁποίου ἐκεῖνος πάσχιζε νὰ ξεκουραστεῖ σὰν ἄνθρωπος. Ἡ ἀυπνία τὸν

υποχρέωνε νὰ γίνεται ἀκόμα πιὸ διαβασμένος. Τίς μικρὲς ὥρες διάβαζε χοντρά βιβλία — Μάρξ καὶ Σόμπαρτ, Τόινμπι, Ροστόφτσεφ, Φρόιντ. Ὅταν μιλοῦσε περὶ πλοῦτου, ἦταν σὲ θέση νὰ συγκρίνει τὸ ρωμαϊκὸ *luxus* μὲ τὰ πλούτη τοῦ ἀμερικανικοῦ προτεσταντισμοῦ. Γενικὰ ἔκανε κι ἓνα πέρασμα ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους — τοὺς Ἑβραίους τοῦ Τζόις, μὲ τὰ μεταξωτὰ καπέλα, ἔξω ἀπὸ τὸ Χρηματιστήριο. Γιὰ νὰ καταλήξει στὸ ἐπίχρυσο κρανίο ἢ στὴ νεκρικὴ μάσκα τοῦ Ἀγαμέμνονα πού ἔφερε στὸ φῶς ὁ Σλίμαν. Πραγματικὰ ἤξερε νὰ μιλάει ὁ Χάμπολντ.

Ὁ πατέρας του, Οὐγγροεβραῖος μετανάστης, ἦταν στὸ Ἴππικὸ τοῦ Πέρσινγκ στὸ Τσιουάουα ὅταν κυνηγοῦσε τὸν Πάντσο Βίγια σὲ ἓνα Μεξικὸ ὄλο πουτάνες καὶ ἄλογα (ἓνας ἄνθρωπος πολὺ διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν δικό μου πατέρα, πού ἦταν μικροκαμωμένος καὶ εὐγενῆς καὶ τέτοια πράγματα τὰ ἀπέφευγε ἐντελῶς). Ὁ γέρος του εἶχε βουτήξει κανονικὰ στὴν ἀμερικανικὴ ἥπειρο. Ὁ Χάμπολντ μιλοῦσε γιὰ μπότες, σάλπιγγες καὶ ἀντίσκηνα. Ἀργότερα ἤρθαν οἱ λιμουζίνες, τὰ πολυτελῆ ξενοδοχεῖα, τὰ παλάτια στὴ Φλόριντα. Ὁ πατέρας του ζοῦσε στὸ Σικάγο τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνθησης. Ἀσχολιόταν μὲ τὴν ἀγορὰ ἀκινήτων καὶ εἶχε μόνιμα σουίτα στὸ ξενοδοχεῖο *Edgewater Beach*. Τὰ καλοκαίρια τοῦ ἔφερναν τὸν γιό του. Ὁ Χάμπολντ ἤξερε καὶ τὸ Σικάγο. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Χὰκ Οὐίλσον καὶ τοῦ Γούντι Ἰνγκλις, οἱ Φλάισερ εἶχαν πριβέ θέσεις στὸ γήπεδο Ρίγκλεϊ. Πηγαίνανε στὰ μὰτς μὲ τὸ Pierce-Arrow ἢ τὸ Hispano-Suiza (ὁ Χάμπολντ εἶχε τρέλα καὶ μὲ τὰ αὐτοκίνητα). Στὸ Σικάγο ἦταν ἐπίσης καὶ ὁ ὑπέροχος Τζὸν Χέλντ Τζούνιορ* καὶ κορίτσια, ὁμορφα κορίτσια πού φοροῦσαν μπέιμπι ντόλ. Καὶ εἶχε οὐίσκι καὶ γκάνγκστερ καὶ τίς ζοφερὲς τράπεζες τῆς ὁδοῦ Λὰ Σάλ μὲ τοὺς κίονες καὶ τὰ λεφτὰ

ἀπὸ τοὺς σιδηροδρόμους καὶ τὰ χοιρινὰ καὶ τὶς θεριζοαλωνιστικὲς μηχανὲς κλειδαμπαρωμένα σὲ ἀτσάλινα χρηματοκιβώτια. Ἐγὼ αὐτὸ τὸ Σικάγο τὸ ἀγνοοῦσα παντελῶς ὅταν ἤρθα ἀπὸ τὸ Ἄπλετον. Ἐγὼ ἔπαιζα αὐτοσχέδιο μπέιζμπολ μὲ τὰ Πολωνεζάκια κάτω ἀπὸ τὶς γραμμὲς τοῦ ἐναέριου σιδηρόδρομου. Κι ὁ Χάμπολντ ἔτρωγε κέικ μὲ κρέμα καρύδα καὶ μαρσμέλοου στὸ ἐστιατόριο *Χενρίσι*. Ἐγὼ δὲν τὸ ἔχα δεῖ ποτὲ ἀπὸ μέσα τὸ *Χενρίσι*. Εἶδα ὅμως, μιὰ φορά, τὴ μητέρα τοῦ Χάμπολντ στὸ σκοτεινὸ τῆς διαμέρισμα στὴ Λεωφόρο Γουέστ Ἐντ. Τὸ πρόσωπό τῆς ἦταν ἴδιο μὲ τοῦ γιοῦ τῆς. Ἦταν βουβή, παχιά, μὲ χοντρά χεῖλια, τυλιγμένη σ' ἓνα μπουρνούζι. Τὰ μαλλιά τῆς ἦταν ἄσπρα, φουντωτά, φιτζιανά. Ὅλη ἡ μελανίνη ἦταν στὴν ἀνάστροφη τῶν χεριῶν τῆς, καὶ τὸ μελαχρινὸ τῆς πρόσωπο εἶχε ἀκόμα πιὸ σκοῦρες κηλίδες, μεγάλες ὅσο τὰ μάτια τῆς. Ὁ Χάμπολντ ἔσκυψε νὰ τῆς μιλήσει κι ἐκείνη δὲν ἀπάντησε τίποτα, μόνο συνέχισε νὰ κοιτάζει κάπου πέρα γεμάτη ἀκλόνητη γυναικεία μομφή. Ὁ Χάμπολντ ἦταν κακόκεφος ὅταν φύγαμε καὶ εἶπε «Παλιὰ μὲ ἄφηνε νὰ πηγαίνω στὸ Σικάγο ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ κατασκοπεύω καὶ τὸν γέρο μου καὶ νὰ ἀντιγράφω δελτία τραπεζικῶν συναλλαγῶν καὶ ἀριθμοὺς λογαριασμῶν καὶ νὰ σημειώνω τὰ ὀνόματα ἀπ' ὅλες του τὶς πουτάνες. Ἦθελε νὰ τοῦ κάνει μῆνυση. Εἶναι τρελή, ὅπως καταλαβαίνει. Ἐπειτα ὅμως ἐκεῖνος ἔχασε τὰ πάντα μὲ τὸ κράχ. Πέθανε ἀπὸ καρδιά, κάτω στὴ Φλόριντα».

Αὐτὸ ἦταν τὸ ὑπόβαθρο γιὰ κεῖνες τὶς κεφάτες, πνευματώδεις μπαλάντες. Ἦταν μανιοκαταθλιπτικός (δική του ἢ διάγνωση). Εἶχε ἓνα πλῆρες σὲτ τῶν ἔργων τοῦ Φρόιντ καὶ διάβαζε περιοδικὰ ψυχιατρικῆς. Ἄπαξ καὶ εἶχες διαβάσει τὴν *Ψυχοπαθολογία τῆς Καθημερινῆς Ζωῆς*, ἤξερες πιά πὼς ἢ καθημερινὴ ζωὴ

ἦταν ψυχοπαθολογική. Καθόλου δὲν τὸν πείραζε αὐτὸ τὸν Χάμπολντ. Πολλές φορές μοῦ ἀνέφερε τοὺς στίχους ἀπὸ τὸν Βασιλιὰ Λίρ: «Στὶς πόλεις, ἀνταρσίες· στὶς χῶρες, διχόνοια· στὰ ἀνάκτορα, προδοσία· καὶ ραγισμένος ὁ δεσμὸς ἀνάμεσα σὲ γιὸ καὶ σὲ πατέρα...» Τόνιζε ιδιαίτερα τὸ «σὲ γιὸ καὶ σὲ πατέρα». «Καταστροφικὲς ἀναστατώσεις μᾶς ἀκολουθοῦν ἀνήσυχα ἴσαμε τὸν τάφο μας».

Ἔ, ἴσαμε ἐκεῖ ἀκολούθησαν κι ἐκεῖνον οἱ καταστροφικὲς ἀναστατώσεις πρὶν ἀπὸ ἑπτὰ χρόνια. Καὶ τώρα ποὺ βγῆκαν καινούργιες ἀνθολογίες, πῆγα στὸ ὑπόγειο τοῦ Μπρεντάνο νὰ τίς δῶ. Τὰ ποιήματα τοῦ Χάμπολντ ἔχουν παραλειφθεῖ. Αὐτοὶ οἱ μπάσταρδοι, οἱ ἐργολάβοι κηδεϊῶν καὶ οἱ πολιτικοὶ τῆς λογοτεχνίας ποὺ φτιάχνουν αὐτὲς τίς συλλογές, καμιά ἀνάγκη δὲν εἶχαν τίς παλιατζοῦρες τοῦ Χάμπολντ. Συνεπῶς τόση σκέψη, τόσο γράψιμο, τόσο συναίσθημα δὲν μετροῦσε πιά καθόλου, τόσες καταδρομικὲς ἐπιχειρήσεις πίσω ἀπὸ τίς γραμμὲς γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς ὁμορφιάς δὲν εἶχαν κανένα ἄλλο ἀποτέλεσμα παρά μόνο νὰ τὸν ἐξουθενώσουν. Τὰ τίναξε σὲ ἓνα ἄθλιο ξενοδοχεῖο κοντὰ στὴν Τάιμς Σκουέρ. Κι ἐγώ, ἄλλου τύπου συγγραφέας, ἀπέμεινα νὰ τὸν πενθῶ μέσα στὴν εὐμάρεια, πέρα στὸ Σικάγο.

Πάντως ἡ εὐγενὴς ιδέα πὼς ἦταν ἓνας Ἀμερικανὸς ποιητὴς ἔκανε καμιά φορά τὸν Χάμπολντ νὰ νιώθει σὰν κάρτ ποστάλ, σὰν παιδί, σὰν καρικατούρα, σὰν βλάξ. Ζούσαμε μιὰ ζωὴ μποέμικη, μετα-φοιτητικὴ, μέσα σὲ μιὰ διάθεση γενικῆς σαχλαμάρας. Ἴσως νὰ μὴν εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ τέχνη καὶ ἐσωτερικὰ θαύματα ἡ Ἀμερική. Εἶχε τόσα καὶ τόσα ἐξωτερικά. Οἱ ΗΠΑ ἦταν μιὰ μεγάλη ἐπιχείρηση, μιὰ πολὺ μεγάλη ἐπιχείρηση. Ὅσο πιὸ πολὺ ἦταν ἐκείνη, τόσο λιγότερο ἤμασταν ἐμεῖς. Κι ἔτσι ὁ Χάμπολντ συμπεριφερόταν

σάν έκκεντρικός και ήρωας κόμικς. Κατὰ καιροὺς ὅμως ὑπῆρχαν διαλείμματα στὴν έκκεντρικότητά του, και τότε καθόταν και σκεφτόταν. Προσπάθησε νὰ σκεφτεῖ τόσο ὥστε νὰ φύγει τελείως ἀπὸ αὐτὸν τὸν κόσμο τῆς Ἀμερικῆς (αὐτὸ τὸ ἔκανα κι ἐγώ). Καταλάβαινα ὅτι ὁ Χάμπολντ ἀναλογιζόταν τί ἔπρεπε νὰ κάνει στὸ ἐνδιάμεσο μεταξὺ τοῦ τότε και τοῦ τώρα, τῆς γέννησης και τοῦ θανάτου, προκειμένου νὰ δώσει ικανοποιητικὲς ἀπαντήσεις σὲ ὀρισμένα μεγάλα ἐρωτήματα. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ ὑπερανάλυση καθόλου δὲν βοηθοῦσε τὴν πνευματικὴ του ὑγεία. Δοκίμασε τὰ ναρκωτικά και τὸ ποτό. Τελικά, χρειάστηκαν πολλοὶ κύκλοι θεραπειῶν μὲ ἠλεκτροσόκ. Ἡ περίπτωση ἦταν Χάμπολντ ἐναντίον τρέλας, ἔτσι τὸ ἔβλεπε. Και ἡ τρέλα ἦταν ἀπείρωσ πιὸ δυνατὴ.

Οὔτε κι ἐγὼ ἤμουν πολὺ στὰ καλά μου τελευταῖα, τότε πού ὁ Χάμπολντ παρενέβη ἐκ τοῦ τάφου, τρόπον τινά, και προκάλεσε μιὰ θεμελιώδη ἀλλαγὴ στὴ ζωὴ μου. Παρὰ τὸν μεγάλο μας τσακωμὸ και τὰ δεκαπέντε χρόνια πού δὲν μιλιόμασταν, μοῦ ἄφησε κάτι στὴ διαθήκη του. "Ἐγίνα κληρονόμος του.

* * *

Ἦταν μέγας διασκεδαστὴς ἀλλὰ εἶχε ἀρχίσει νὰ τοῦ στρίβει. Τὸ παθολογικὸ στοιχεῖο μποροῦσε νὰ σοῦ διαφύγει μόνο ἂν ἦσουν τόσο σκασμένοι στὰ γέλια πού δὲν πρόσεχες τίποτα. Ὁ Χάμπολντ, αὐτὸς ὁ τεράστιος ἀλλοπρόσαλλος ὁμορφος ἄνθρωπος μὲ τὸ φαρδὺ λευκὸ πρόσωπο, αὐτὸς ὁ γοητευτικὸς λαλίστατος βαθιὰ ἀνήσυχος ἄνθρωπος μὲ τὸν ὁποῖο ἤμουν τόσο δεμένος, ἔζησε μὲ πάθος, πέρα γιὰ πέρα, τὸ θέμα Ἐπιτυχία. Και φυσικὰ πέθανε ὡς Ἀποτυχία. Τί ἄλλο μπορεῖ νὰ συμβεῖ ὅταν αὐτὰ τὰ οὐσιαστικὰ τὰ ἔχεις

μέ κεφαλαῖο; Ἐγὼ πάντως φρόντιζα νὰ κρατῶ χαμηλά τὸ πλῆθος τῶν ἱερῶν λέξεων. Κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ λίστα τοῦ Χάμπολντ ἀπὸ τέτοιες λέξεις παραῆταν μεγάλη — Ποίηση, Ὁμορφιά, Ἐρωτας, Ἐρημη Χώρα, Ἀλλοτρίωση, Πολιτικὴ Ἱστορία, τὸ Ἄσυνείδητο. Καὶ φυσικὰ Μανία καὶ Κατάθλιψη, πάντα μέ κεφαλαῖο καὶ τὰ δύο. Σύμφωνα μέ τὸν Χάμπολντ, ὁ μεγαλύτερος Μανιοκαταθλιπτικὸς τῆς Ἀμερικῆς ἦταν ὁ Λίνκολν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Τσόρτσιλ, μ' ἐκείνη τὴ διάθεση ποὺ ἀποκαλοῦσε «Μαῦρο Σκυλί», κι αὐτὸς ἦταν κλασικὴ περίπτωση Μανιοκατάθλιψης. «Ὅπως κι ἐγώ, Τσάρλι», μοῦ ἔλεγε. «Σκέψου ὅμως κάτι: ἂν ἡ Ἐνέργεια εἶναι Εὐχαρίστηση καὶ ἡ Ζωντάνια εἶναι Ὁμορφιά, τότε ὁ Μανιοκαταθλιπτικὸς ξέρεει ἀπὸ Εὐχαρίστηση καὶ Ὁμορφιά περισσότερα ἀπὸ ὅποιονδήποτε ἄλλο. Ποιὸς ἄλλος ἔχει τόση Ἐνέργεια καὶ Ζωντάνια; Ἴσως ἀποτελεῖ στρατηγικὴ τῆς Ψυχῆς νὰ αὐξάνει τὴν Κατάθλιψη. Ὁ Φρόντ δὲν εἶπε πὼς ἡ Χαρά δὲν εἶναι παρὰ ὑποχώρηση τοῦ Πόνου; Ἄρα, ὅσο περισσότερος ὁ πόνος, τόσο πιὸ ἔντονη ἡ Χαρά. Ἀλλὰ ἔχει ἀπώτερη καταγωγὴ ὅλο αὐτό, κι ἔτσι ἡ Ψυχὴ δημιουργεῖ Πόνο ἐπιτούτου. Τέλος πάντων, ἡ Ἀνθρωπότητα μένει ἐκθαμβη ἀπὸ τὴ Ζωντάνια καὶ τὴν Ὁμορφιά ὀρισμένων ἀτόμων. Ὅταν ἓνας Μανιοκαταθλιπτικὸς καταφέρνει νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὰ Δαιμόνια του, γίνεται ἀκαταμάχητος. Κατακτᾷ τὴν Ἱστορία. Νομίζω πὼς ἡ ἐπιδείνωση εἶναι μιὰ μυστικὴ τεχνικὴ τοῦ Ἄσυνείδητου. Ὅσο γιὰ τὸ ἂν οἱ σπουδαῖοι ἄνδρες καὶ οἱ βασιλιάδες εἶναι σκλάβοι τῆς Ἱστορίας, νομίζω πὼς ὁ Τολστόι εἶχε ἀστοχήσει ἐντελῶς. Μὴν γελιέσαι, οἱ βασιλιάδες εἶναι οἱ πιὸ ἐξάισιοι ἀσθενεῖς. Οἱ Μανιοκαταθλιπτικοὶ ἤρωες προσελκύουν τὴν Ἀνθρωπότητα στὴ δική τους σφαῖρα καὶ παρασύρουν τοὺς πάντες μαζί τους».

Ὁ καημένος ὁ Χάμπολντ δὲν ἐπέβαλε σὲ κανέναν τὴ σφαίρα του γιὰ πάρα πολὺ. Ποτὲ δὲν ἔγινε τὸ ἀκτινοβόλο κέντρο τῆς ἐποχῆς του. Ἡ κατάθλιψη κλείδωσε ἐπάνω του γιὰ καλὰ. Οἱ περίοδοι τῆς μανίας καὶ τῆς ποιήσεως ἔληξαν. Τρεῖς δεκαετίες ἀφότου ἔγινε διάσημος μὲ τὶς *Μπαλάντες τοῦ Ἀρλεκίνου* πέθανε ἀπὸ καρδιακὴ προσβολὴ σὲ ἓνα φτηνὸ ξενοδοχεῖο κάπου στὴ Δυτικὴ 40ῆ, σὲ μιὰ ἀπὸ κεῖνες τὶς ἄθλιες γειτονιὲς τοῦ Μιντάουν πού εἶναι σὰν ὑποκαταστήματα τοῦ Μπάουερι.* Ἐκεῖνο τὸ βράδυ ἔτυχε νὰ εἶμαι στὴ Νέα Ὑόρκη. Ἦμουν ἐκεῖ γιὰ Δουλειές — μὲ ἄλλα λόγια, μπελάδες. Ὅλες οἱ δουλειές μου μπελάδες σήμαιναν. Ἀποξενωμένος ἀπ' ὅλους, ζοῦσε σ' ἓνα μέρος πού τὸ ἔλεγαν Ἰλσκομπ. Πῆγα ἀργότερα καὶ τὸ εἶδα. Ἡ Κοινωνικὴ Πρόνοια παρεῖχε ἐκεῖ στέγη σὲ ἠλικιωμένους. Ὁ Χάμπολντ πέθανε μιὰ νύχτα μὲ φριχτὴ ζέστη. Ἀκόμα καὶ στὸ *Plaza* δυσφοροῦσα. Πῆχτρα στὸ μονοξείδιο τοῦ ἄνθρακα. Τὰ κλιματιστικὰ βούιζαν κι ἔσταζαν ἐπάνω σου στὸν δρόμο. Ἀσχημὴ νύχτα. Καὶ μετὰ, τὸ ἄλλο πρωὶ στὸ 727, στὴν πτήση τῆς ἐπιστροφῆς γιὰ Σικάγο, ἀνοιξα τοὺς *Times* καὶ εἶδα τὴ νεκρολογία τοῦ Χάμπολντ.

Τὸ ἕξερν ὅτι θὰ πέθαινε σύντομα ὁ Χάμπολντ γιὰ τὶ τὸν εἶχα δεῖ στὸν δρόμο δυὸ μῆνες νωρίτερα καὶ ἔβλεπε τὸν θάνατο ἐπάνω του. Ἐκεῖνος δὲν μὲ εἶδε. Ἦταν γκριζὸς μεγαλόσωμος ἄρρωστος σκονισμένος, εἶχε ἀγοράσει ἓνα πρέτσελ καὶ τὸ ἔτρωγε. Τὸ μεσημεριανό του. Στάθηκα πίσω ἀπὸ ἓνα παρκαρισμένο αὐτοκίνητο καὶ τὸν κοιτοῦσα. Δὲν τὸν πλησίασα, τὸ ἐνιωθα ἀδύνατο. Ἦταν ἴσως ἡ μοναδικὴ φορὰ πού οἱ Δουλειές μου στὴν Ἀνατολικὴ Ἀκτὴ ἦταν κανονικές, δὲν κυνηγοῦσα καμιὰ γκόμενα ἀλλὰ ἐτοιμάζα ἓνα ἄρθρο γιὰ περιοδικό. Κι ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ πρωὶ εἶχα πετάξει πάνω ἀπὸ τὴ Νέα Ὑόρκη μὲ ἐλικόπτερο τῆς

Ἄκτοφυλακῆς μαζί με τούς γερουσιαστὲς Τζάβιτς καὶ Ρόμπερτ Κένεντι. Μετὰ εἶχα νὰ παραστῶ σὲ ἓνα πολιτικὸ γεῦμα στὸ Σέντραλ Πάρκ, στὸ *Tavern on the Green* ὅπου ὅλες οἱ διασημότητες ἐκστασιάζονταν ἀντικρίζοντας ἀλλήλους. Κι ἐγὼ ἤμουν, ὅπως λένε, «σὲ τέλεια φόρμα». Ὅταν δὲν δείχνω ὠραῖος, δείχνω χάλια. Ἄλλὰ τὸ ἤξερα πὼς ἔδειχνα ὠραῖος. Κι ἐπίσης, εἶχα λεφτὰ στὴν τσέπη καὶ προηγούμενως εἶχα χαζέψει βιτρίνες στὴ Λεωφόρο Μάντισον. Μποροῦσα νὰ ἀγοράσω ὅποιαδήποτε γραβάτα Cardin ἢ Hermes μοῦ ἔκανε κέφι, χωρὶς νὰ ρωτήσω τὴν τιμὴ. Ἡ κοιλιά μου ἦταν πλάκα καὶ φοροῦσα μποξεράκια ἀπὸ βαμβάκι πενιέ, ὅχτῳ δολάρια τὸ ἓνα. Εἶχα γραφεῖ σὲ μιὰ ἀθλητικὴ λέσχη στὸ Σικάγο καὶ με ἀρκετὴ ἡλικιωμένη προσπάθεια κατάφερα νὰ μένω σὲ φόρμα. Ἐπαιζα πάντληπολ, μιὰ παραλλαγή τοῦ σκουός, γρήγορα καὶ δυνατά. Πῶς νὰ μιλοῦσα, λοιπόν, στὸν Χάμπολντ; Παραπήγαινε. Ὅσο ἤμουν στὸ ἐλικόπτερο κι ἔκοβα βόλτες πάνω ἀπὸ τὸ Μανχάταν βλέποντας τὴ Νέα Ὑόρκη σὰν νὰ ἤμουν σὲ πλεούμενο με γυάλινο πάτο πάνω ἀπὸ τροπικὸ ὕφαλο, ὁ Χάμπολντ κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἔψαχνε στὰ τυφλὰ μήπως βρεῖ καμιὰ σταγόνα χυμὸ νὰ βάλει στὸ πρωινὸ του τζίν.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Χάμπολντ, ἔγινα ἀκόμα πιὸ πολὺ τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς. Πέρσι, τὴν Ἡμέρα τῶν Εὐχαριστιῶν, στὸ Σικάγο, ξέφυγα τρέχοντας ἀπὸ ἓναν ποῦ πῆγε νὰ με ληστέψει. Πετᾶχτηκε ἀπὸ ἓνα σκοτεινὸ δρομάκι, κι ἐγὼ ἔγινα μπουχός. Σκέτο ἀντανakλαστικό. Πῆδηξα μακριὰ του καὶ ἔριξα τρεχάλα καταμεσῆς τοῦ δρόμου. Μικρός, δὲν ἤμουν καὶ σπουδαῖος στὸ τρέξιμο. Πῶς ἔγινε καὶ στὰ πενήντα-τόσα μου με κινήτοποίησε ἡ ἀνάγκη νὰ ξεφύγω καὶ κατάφερα νὰ πιάσω τέτοια ταχύτητα; Ἀργότερα, τὸ ἴδιο βράδυ, κοκορεύτηκα πὼς «ἀκόμα νικάω πρεζάκι στὸ

κατοστάρι». Καί σέ ποιόν κοκορεύτηκα γιά τή δύναμη τῶν ποδιῶν μου; Σέ μιὰ νεαρή γυναίκα ὀνόματι Ρενάτα. Ἦμασταν στό κρεβάτι. Τῆς εἶπα πῶς τὸ ἔβαλα στά πόδια — μ' ὅλη μου τή δύναμη, πετώντας. Κι ἐκείνη μοῦ εἶπε, σάν συνεννοημένη μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους (ἄχ, ἡ εὐγένεια, ἡ ἀβρότητα τῶν ὁμορφῶν κοριτσιῶν), «Εἶσαι σέ ἐκπληκτικὴ φόρμα, Τσάρλι. Δὲν εἶσαι πολὺ ψηλὸς ἀλλὰ εἶσαι γεροδεμένος, σφιχτός, ἀλλὰ καὶ κομψός». Καὶ χάιδεψε τὰ γυμνὰ πλευρά μου. Πάει, λοιπόν, ὁ παλιόφιλός μου ὁ Χάμπολντ. Τὸ πιθανότερο εἶναι πῶς καὶ τὰ κόκαλά του θὰ διαλύθηκαν μέσα στὸν τάφο τῶν ἀπόρων. Ἴσως νὰ μὴν ἔχει ἀπομείνει τίποτα ἐκεῖ μέσα παρὰ κάτι σβῶλοι στάχτη. Ἀλλὰ ὁ Τσάρλι Σιτρίν ἐξακολουθοῦσε νὰ νικαίει σέ ταχύτητα παθιασμένους ἐγκληματίες στοὺς δρόμους τοῦ Σικάγου, κι ἐπίσης ὁ Τσάρλι Σιτρίν ἦταν σέ ἐκπληκτικὴ φόρμα καὶ ἦταν ξαπλωμένος δίπλα σέ μιὰ χυμώδη φιλενάδα. Αὐτὸς ὁ Σιτρίν μποροῦσε τώρα νὰ ἐκτελέσει μιὰ συγκεκριμένη ἄσκηση τῆς γιόγκα καὶ εἶχε μάθει νὰ στέκεται πάνω στὸ κεφάλι του γιά νὰ ἀνακουφίζει τοὺς πόνους τῶν ἀρθριτικῶν στὸν αὐχένα. Ἡ Ρενάτα ἦταν πλήρως ἐνήμερη καὶ γιά τὴ χαμηλὴ χοληστερίνη μου. Τῆς ἐπανέλαβα ἐπίσης τὰ σχόλια τοῦ γιατροῦ σχετικὰ μὲ τὸν ἐκπληκτικὰ νεανικὸ προστάτη μου καὶ τὸ σούπερ ἄψογο καρδιογράφημά μου. Μὲ τίς ψευδαισθήσεις καὶ τὴν ἠλιθιότητα ἐνισχυμένες ἀπὸ αὐτὲς τίς περήφανες ἰατρικὲς ἐξετάσεις, ἀγκάλιασα τὴν πληθωρικὴ Ρενάτα πάνω στὸ ὀρθοπεδικὸ στρῶμα. Μὲ κοίταξε μὲ μάτια γεμάτα ἐρωτικὸ δέος. Ἐγὼ εἰσέπνευσα τὴ λαχταριστὴ ὑγρασία της, συμμετέχοντας προσωπικὰ στὸν θρίαμβο τοῦ ἀμερικανικοῦ πολιτισμοῦ (ποὺ τώρα εἶχε καὶ τὴν ἐλαφρὰ ἀνατολίτικη ἀπόχρωση τῆς αὐτοκρατορίας). Ἀλλὰ σέ κάποια φασματικὴ ξύλινη προμενάντ στὸ Ἀτλάντικ

Σίτι τοῦ μυαλοῦ μου εἶδα ἕναν διαφορετικὸ Σιτρίν, αὐτὴν τὴ φορὰ στὰ πρόθυρα τῆς γεροντικῆς ἀνοίας, μὲ τὴ ράχη κυρτὴ, ἀδύναμο. Ἄχ, πολὺ, πολὺ ἀδύναμο, πάνω σὲ καροτσάκι, καὶ περνοῦσε μπροστὰ ἀπὸ μικρὰ ἄλμυρὰ κυματάκια, μικρὰ κυματάκια, φτενὰ σὰν κι ἐμένα. Ἄλλὰ ποιὸς ἔσπρωχνε τὸ καρότσι μου; Μήπως ἡ Ρενάτα — ἡ Ρενάτα ποὺ τὴν εἶχα πάει στὸν πόλεμο τῆς Χαράς μὲ μιὰ γρήγορη τεθωρακισμένη προώθηση ἀντάξια ἐνὸς Πάτον; Ὅχι, θαυμάσια κοπέλα ἡ Ρενάτα, ἀλλὰ μοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ τὴ δῶ πίσω ἀπὸ τὸ καροτσάκι μου. Ἡ Ρενάτα; Ὅχι. Σίγουρα ὄχι ἡ Ρενάτα.

Πέρα στὸ Σικάγο, ὁ Χάμπολντ ἔγινε ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικοὺς νεκροὺς μου. Περνοῦσα πολὺ, ὑπερβολικὰ πολὺ χρόνο χαζολογώντας καὶ ἐπικοινωνώντας μὲ τοὺς νεκροὺς. Κι ἐξᾴλλου, τὸ ὄνομά μου εἶχε συνδεθεῖ μ' ἐκεῖνο τοῦ Χάμπολντ, γιατί ὅσο πιὸ πολὺ ἀπομακρυνόταν τὸ παρελθόν, τόσο πιὸ πολύτιμη ἄρχισε νὰ γίνεται ἡ δεκαετία τοῦ '40 γιὰ κείνους ποὺ δουλειὰ τους ἦταν νὰ κατασκευάζουν πολύχρωμα ὑφάσματα στὸν πολιτισμικὸ ἀργαλεῖο, ἀφοῦ κυκλοφόρησε ὅτι ὑπῆρχε ἀκόμη στὸ Σικάγο κάποιος ποὺ ἦταν κάποτε φίλος τοῦ Βὸν Χάμπολντ Φλάισερ, ἕνας ὀνόματι Τσάρλς Σιτρίν. Διάφοροι ἄνθρωποι ποὺ ἐτοίμαζαν ἄρθρα ἢ διδακτορικὰ ἢ βιβλία, μοῦ ἔγραφαν ἢ ἔρχονταν στὴν πόλη γιὰ νὰ συζητήσουν μαζί μου γιὰ τὸν Χάμπολντ. Καὶ ὀφείλω νὰ πῶ ὅτι στὸ Σικάγο ὁ Χάμπολντ ἀποτελοῦσε αὐτονόητο θέμα γιὰ στοχασμό. Ἀπλωμένο ἐκεῖ στὸ νότιο ἄκρο τῶν Μεγάλων Λιμνῶν — τὸ εἴκοσι τοῖς ἑκατὸ τοῦ συνολικοῦ ὄγκου τοῦ γλυκοῦ νεροῦ παγκοσμίως —, τὸ Σικάγο μὲ τὸν γιγαντιαίων διαστάσεων ἐξωτερικὸ του βίο ἐμπεριεῖχε ὀλόκληρο τὸ ζήτημα τῆς ποίησης καὶ τὸν ἐσωτερικὸ βίο τῆς Ἀμερικῆς. Ἐδῶ εἶχες τὴ δυνατότητα νὰ

μελετήσεις κάτι τέτοια πράγματα υπό ένα πρίσμα καθαρό σαν γάρφαρο νερό.

«Πῶς ἐξηγεῖτε ἐσεῖς, κύριε Σιτρίν, τὴν ἀνοδο καὶ τὴν πτώση τοῦ Βὸν Χάμπολντ Φλάισερ;»

«Νεαροὶ μου, ἐσεῖς τί σκοπεύετε νὰ κάνετε μὲ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα γύρω ἀπὸ τὸν Χάμπολντ — νὰ δημοσιεύσετε ἄρθρα καὶ νὰ προωθήσετε τὴν καριέρα σας; Αὐτὸ εἶναι ποῦρος καπιταλισμός.»

Τὸν Χάμπολντ τὸν σκεφτόμουν πολὺ πιὸ σοβαρὰ καὶ μὲ πολὺ μεγαλύτερη θλίψη ἀπ' ὅσο μπορεῖ νὰ φαίνεται σ' αὐτὰ πού γράφω ἐδῶ. Δὲν ἀγαποῦσα δὲ καὶ πάρα πολλοὺς ἀνθρώπους. Καὶ δὲν μὲ ἔπαιρνε νὰ χάσω κανέναν. Ἐνα ἀλάθητο σημάδι τῆς ἀγάπης μου ἦταν ὅτι ἔβλεπα τόσο συχνὰ τὸν Χάμπολντ στὸν ὕπνο μου. Καὶ κάθε φορὰ πού τὸν ἔβλεπα, συγκινιόμουν τρομερὰ καὶ μ' ἔπιαναν τὰ κλάματα ἐνῶ κοιμόμουν. Μιὰ φορὰ εἶδα ὅτι εἶχαμε συναντηθεῖ στὸ παντοπωλεῖο τοῦ Οὐίλιαν στὴ γωνία τῆς 6ης καὶ 8ης Ὁδοῦ στὸ Γκρίνουιτς Βίλατζ. Δὲν ἦταν ὁ τσακισμένος βαρὺς πρησμένος ἀνθρωπος πού εἶχα δεῖ στὴν 46η Ὁδό, ἀλλὰ ἀκόμη ὁ ρωμαλέος κανονικὸς μεσήλικας Χάμπολντ. Καθόταν δίπλα μου, κοντὰ στὸ αὐτόματο μηχανήμα μὲ τὰ ἀναψυκτικά, κι ἔπινε Κόκα Κόλα. Ἐβλασα τὰ κλάματα. Τοῦ εἶπα «Ποῦ ἦσουνα τόσο καιρό; Νόμιζα πὼς εἶχες πεθάνει».

Ἐκεῖνος ἦταν πολὺ μειλίχιος, πολὺ ἥσυχος, καὶ φάνηκε νὰ χαίρεται πάρα πολὺ. Καὶ εἶπε «Τώρα καταλαβαίνω τὰ πάντα».

«Τὰ πάντα; Ποιὰ εἶναι τὰ πάντα;»

Ἄλλὰ ἐκεῖνος εἶπε ἀπλῶς «Τὰ πάντα». Δὲν κατάφερα νὰ τοῦ ἀποσπάσω τίποτε παραπάνω, ἀλλὰ ἔκλαιγα ἀπὸ χαρὰ. Φυσικὰ δὲν ἦταν παρὰ ὄνειρο, ἀπὸ κεῖνα τὰ ὄνειρα πού βλέπεις ὅταν ἡ ψυχὴ σου δὲν εἶναι καλὰ. Στὸν ξύπνιο μου ὁ χαρακτήρας μου κάθε

άλλο παρά ύγιής εΐναι. Δέν πρόκειται ποτέ νά πάρω βραβεΐο χαρακτήρα. Καί όλα αύτά τά πράγματα σΐγουρα εΐναι πολύ ξεκάθαρα στούς νεκρούς. Αύτοί έχουν έπιτέλους έγκαταλείψει τήν προβληματική νεφελώδη γήινη και άνθρώπινη σφαίρα. Έχω τήν ύποψία πώς στη ζωή παρατηρεΐς τά πάντα άπό τό έγώ σου, άπό τό δικό σου κέντρο. Στόν θάνατο, βρίσκεσαι πιά στην περιφέρεια και κοιτάζεις πρὸς τά μέσα. Βλέπεις τά παλιά σου φιλαράκια στοϋ Ουΐλαν νά παλεύουν άκόμη με τό βαρύ φορτίο τοϋ έαυτοϋ, κι έσύ τούς έμψυχώνεις ύπαινισσόμενος ότι όταν θα έρθει κι ή δική τους ή σειρά νά περάσουν στην αΐωνιότητα, τότε θ' άρχίσουν κι εκείνοι νά καταλαβαΐνουν και κάπως νά άντιλαμβάνονται πιά τί έχει συμβεΐ. Άλλά έπειδή τίποτε άπ' όλα αύτά δέν εΐναι Έπιστημονικό, φοβόμαστε νά τά σκεφτοϋμε.

Ώραΐα, λοιπόν, θα προσπαθήσω νά τά πῶ συνοπτικά: Σε ήλικία εΐκοσι δύο έτών, ό Βόν Χάμπολντ Φλάισερ έξέδωσε τήν πρώτη του συλλογή με μπαλάντες. Θα πίστευε κανείς ότι ό γιὸς δύο νευρωτικῶν μεταναστῶν άπό τήν 89η και Γουέστ Έντ —ό άσυμμάζευτος μπαμπάς πού κυνηγοϋσε τόν Πάντσο Βίγια και, στη φωτογραφία πού μοϋ έδειξε ό Χάμπολντ, εΐχε τόσο κατσαρό μαλλί πού δέν τοϋ στεκόταν τό πηλήκιο· ή μαμά, προερχόμενη άπό εκείνες τΐς γόνιμες έβραϊκές οΐκογένειες τΐς άσταμάτητης παρλαπίπας όλο δουλειά και μπείζμπολ, άρχικά με μιά σκοτεινή όμορφιά κι ύστερα μελαγχολική και τρελή και άμίλητη—, ότι ένας τέτοιος νεαρός, λοιπόν, θα ήταν άδέξιος, ότι τό συντακτικό του θα ήταν μη άποδεκτό άπό τούς σχολαστικούς γκόνι κριτικούς και θεματοφύλακες τοϋ προτεσταντικοϋ κατεστημένου και τῶν εύγενῶν παραδόσεων; Καθόλου. Οΐ μπαλάντες του εΐχαν διαύγεια, μουσικότητα, πνεϋμα, λάμψη, άνθρωπιά.

Ήταν, νομίζω, πλατωνικές. Καὶ λέγοντας πλατωνικές δὲν ἐννοῶ μιὰ πρωταρχικὴ τελειότητα στὴν ὁποία λαχταροῦν νὰ ἐπιστρέψουν ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πλάσματα. Naί, οἱ λέξεις τοῦ Χάμπολντ ἦταν ἀψεγάδιαστες. Οὐδεὶς λόγος ἀνησυχίας γιὰ τὴν Εὐγενὴ Ἀμερικὴ. Ἡ Εὐγενὴς Ἀμερικὴ ἦταν μὲς στὴν ἀναστάτωση — περίμενε ἀνὰ πᾶσα στιγμή νὰ δεῖ τὸν Ἀντίχριστο νὰ ξεπετάγεται μέσα ἀπὸ τὶς φτωχογειτονιές. Ἄντ' αὐτοῦ, εἶδε αὐτὸν τὸν Χάμπολντ Φλάισερ νὰ ἐμφανίζεται μὲ μιὰ προσφορὰ ἀγάπης. Νὰ συμπεριφέρεται σὰν τζέντλεμαν. Ήταν γοητευτικός. Κι ἔτσι ἔγινε ἀσμένως δεκτός. Ὁ Κόνραντ Ἄικεν τὸν ἐπαίνεσε, ὁ Τ.Σ. Ἐλιοτ πρόσεξε τὰ ποιήματά του, ἀκόμα κι ὁ Ἴβορ Γουίντερς εἶχε ἓναν καλὸ λόγο νὰ πεῖ. Ὅσο γιὰ μένα, δανείστηκα τριάντα δολάρια καὶ πῆγα ὅλο ἐνθουσιασμὸ στὴ Νέα Ὑόρκη γιὰ νὰ συζητήσω μαζί του μερικὰ πράγματα στὴν Μπέντφορντ Στρίτ. Αὐτά, τὸ 1938. Διασχίσαμε τὸν Χάντσον μὲ τὸ φέρι ἀπὸ τὴν Κρίστοφερ Στρίτ γιὰ νὰ πᾶμε νὰ φᾶμε μύδια στὸ Χόμποκεν καὶ μιλήσαμε γιὰ τὰ προβλήματα τῆς σύγχρονης ποίησης. Ἐννοῶ, δηλαδή, ὅτι ὁ Χάμπολντ μοῦ ἔκανε διάλεξη. Εἶχε δίκιο ὁ Σανταγιάνα; Ήταν ὄντως βαρβαρική ἢ σύγχρονη ποίηση; Οἱ σύγχρονοι ποιητὲς εἶχαν πολὺ πιὸ ὑπέροχο ὕλικὸ στὰ χέρια τους ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ τὸν Δάντη. Ἐκεῖνο ποῦ δὲν εἶχαν ἦταν ἓναν σῶφρονα καὶ σταθερὸ ἰδεαλιστικὸ προσανατολισμό. Νὰ εἶσαι Χριστιανὸς ἦταν ἀδύνατο, εἰδωλολάτρης ἐπίσης. Ἄρα σοῦ ἀπέμενε μόνο τὸ ξέρεις-ποιό.

Εἶχα ἔρθει ἐδῶ γιὰ νὰ ἀκούσω πῶς τὰ μεγάλα πράγματα μπορεῖ καὶ νὰ εἶναι ἀληθινά. Αὐτὸ μοῦ εἶπε στὸ φέρι τῆς Κρίστοφερ Στρίτ. Ἐπρεπε νὰ συμβοῦν χειρονομίες θαυμαστὲς κι ὁ Χάμπολντ τὶς ἔκανε. Μοῦ εἶπε ὅτι οἱ ποιητὲς ὀφείλαν νὰ βροῦν τὸν τρόπο νὰ κινοῦνται μέσα στὴν πραγματιστικὴ Ἀμερικὴ.

Μοῦ τὰ εἶπε ὅλα ἐκείνη τῆ μέρα. Κι ἐγώ, σὲ ἀλλεπάλληλες κρίσεις ἔκστασης, ντυμένος σὰν πλασιέ τῆς Fuller, νὰ σκάω μὲ τὸ μάλλινο κοστούμι, δανεικὸ ἀπὸ τὸν Τζούλιους. Τὸ παντελόνι μοῦ ἦταν φαρδὺ στῆ μέση καὶ τὸ πουκάμισο ἐντελῶς χαχόλικο, γιὰτὶ ὁ ἀδελφός μου ὁ Τζούλιους ἦταν χοντρὸς ἐπάνω. Σκούπισα τὸν ἰδρώτα μου μὲ τὸ μαντήλι ποῦ εἶχε ἐπάνω κεντημένο ἓνα TZ.

Κι ὁ Χάμπολντ εἶχε ἀρχίσει νὰ παίρνει βάρους. Εἶχε γίνει πιὸ γεμάτος περὶ τοὺς ὠμους, ἀλλὰ οἱ γοφοὶ του παρέμεναν στενοί. Ἀργότερα, ἀπέκτησε κοιλιὰ σὰν τοῦ Μπέιμπ Ρούθ. Τὰ πόδια του δὲν εἶχαν ἡσυχία κι ὅλο κινουῦνταν νευρικά. Κάτω, μιὰ ἀεικίνητη κωμωδία· πάνω, μιὰ πριγκιπικὴ ἀξιοπρέπεια, μιὰ ἐντελῶς ἰδιαίτερη, ἐκκεντρικὴ γοητεία. Τὰ γκρίζα μάτια του σὲ κοιτοῦσαν ἀπὸ τὸ φαρδύ του πρόσωπο ἔτσι ὅπως θὰ σὲ κοίταζε μιὰ φάλαινα βγαίνοντας στὴν ἐπιφάνεια δίπλα στὴ βάρκα σου. Ἦταν λεπτὸς καὶ γεμάτος μαζί, βαρὺς ἀλλὰ καὶ ἀνάλαφρος, καὶ τὸ πρόσωπό του ἦταν χλομὸ ἀλλὰ καὶ σκοῦρο. Καστανόξανθα μαλλιά ὀρθώνονταν στὸ κεφάλι του — δύο ἀνοιχτόχρωμα λοφία καὶ μιὰ σκούρα χωρίστρα. Τὸ μέτωπό του εἶχε οὐλές. Ὅταν ἦταν μικρός, εἶχε πέσει πάνω στὴ λεπίδα μιᾶς μπότας γιὰ πατιναῶν καὶ εἶχε κἀνει γούβα ἀκόμα καὶ στὸ κόκαλο. Τὰ χλομά του χεῖλη ἦταν πεταχτὰ καὶ τὸ στόμα του ὅλο δόντια ποῦ ἔμοιαζαν ἀνώριμα, σὰν παιδικά. Κατανάλωνε τὰ τσιγάρα του μέχρι τὴν τελευταία σπίθα καὶ πασπάλιζε τὴ γραβάτα καὶ τὸ σακάκι του μὲ μικρὰ μικρὰ κἀψίματα.

Τὸ θέμα μας ἐκεῖνο τὸ ἀπόγευμα ἦταν ἡ Ἐπιτυχία. Ἐγὼ ἤμουν χωριάτης, ὅποτε κι ἐκεῖνος μοῦ ἔλεγε πῶς εἶχαν τὰ πράγματα. Φαντάζεσαι, μοῦ εἶπε, τί σημαίνει νὰ πέφτει ὅλο τὸ Βίλατζ ἀνάσκελα μὲ τὰ

ποιήματά σου και μετά στὸ καπάκι νὰ δημοσιεύεις κριτικά δοκίμια στὸ *Partisan* καὶ στὸ *Southern Review*; Εἶχε πολλὰ νὰ μοῦ πεῖ περὶ Μοντερνισμού, Συμβολισμού, περὶ Γέιτς, Ρίλκε, Ἔλιοτ. Ἐπίσης, ἦταν ἀρκετὰ γερὸ ποτήρι. Καὶ φυσικὰ ὑπῆρχαν μπόλικα κορίτσια. Ἐπιπλέον, ἡ Νέα Ὑόρκη ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἦταν πολὺ ρώσικη πόλη, κι ἔτσι εἶχαμε τὴ Ρωσία παντοῦ τριγύρω μας. Ἐπρόκειτο, ὅπως εἶχε πεῖ ὁ Λάιονελ Ἐιμπελ, γιὰ μιὰ μητρόπολη ποὺ θὰ ἤθελε ὅσο τίποτα νὰ ἀνῆκε σὲ μιὰν ἄλλη χώρα. Ἡ Νέα Ὑόρκη ὄνειρευόταν νὰ ἐγκαταλείψει τὴ Βόρεια Ἀμερικὴ καὶ νὰ συγχωνευθεῖ μὲ τὴ Σοβιετικὴ Ρωσία. Στὴν κουβέντα ὁ Χάμπολντ μεταπηδοῦσε μὲ ἄνεση ἀπὸ τὸν Μπέιμπ Ρούθ στὴ Ρόζα Λούξεμπουργκ καὶ στὸν Μπέλα Κούν καὶ στὸν Λένιν. Ἐκεῖ καὶ τότε συνειδητοποίησα ὅτι ἂν δὲν διαβάσω Τρότσκι ἀμέσως, δὲν θὰ εἶμαι ἄξιος συνομιλητῆς. Ὁ Χάμπολντ μοῦ μίλησε γιὰ τὸν Ζινόβιεφ, τὸν Καμένεφ, τὸν Μπουχάριν, τὸ Ἴνστιτούτο Σμόλνι, γιὰ τὴ δίκη τῶν μηχανικῶν τοῦ Σάχτι, γιὰ τίς δίκες τῆς Μόσχας, τὸ Ἄπὸ τὸν Χέγκελ στὸν Μαρξ τοῦ Σίντνεϊ Χούκ, τὸ Κράτος καὶ Ἐπανάσταση τοῦ Λένιν. Μάλιστα, συνέκρινε τὸν ἑαυτό του μὲ τὸν Λένιν. «Ἐέρω», εἶπε, «πῶς ἔνιωσε ὁ Λένιν τὸν Ὀκτώβρη ὅταν ἀναφώνησε “*Es schwindelt!*” * Δὲν ἐννοοῦσε πῶς ἐξαπατοῦσε τοὺς πάντες ἀλλὰ πῶς ἐνιωθε ζαλάδα. Ἄν καὶ σκληρὸ καρῦδι, ὁ Λένιν ἦταν σὰν μικρὴ κοπελίτσα ποὺ χορεύει βάλς. Κι ἐγὼ ἐπίσης. Ἐχω πάθει ἴλιγγο ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία, Τσάρλι. Οἱ ἰδέες μου δὲν μ’ ἀφήνουν νὰ κοιμηθῶ. Πέφτω στὸ κρεβάτι χωρὶς νὰ ἔχω πιεῖ τίποτα, καὶ τὰ πάντα γυρίζουν. Θὰ συμβεῖ καὶ σὲ σένα. Σοῦ τὸ λέω γιὰ νὰ εἶσαι προετοιμασμένος», εἶπε ὁ Χάμπολντ. Ἦταν ἐκπληκτικὴ ἢ λεπτότητά του στὴν κολακεία.

Μέσα στὴν τρελή μου ἔξαψη, εἶχα ἀλλάξει καὶ ἐμ-

φανισιακά. Φυσικά, ήμουν σὲ κατάσταση ἑντατικῆς προετοιμασίας καὶ ἤλπιζα νὰ τοὺς κάνω ὅλους νὰ πέσουν ξεροί. Κάθε πρωὶ στὴ συνάντηση προετοιμασίας τῆς ομάδας πωλητῶν τῆς Fuller Brush ἀναφωνούσαμε ἐν χορῶ «Εἶμαι μιὰ χαρούλα, ἐσεῖς πῶς εἶστε;». Ἀλλὰ ήμουν καὶ στὴν πραγματικότητα μιὰ χαρούλα. Δὲν εἶχα ἀνάγκη νὰ προσποιοῦμαι. Δὲν ἔβλεπα τὴν ὥρα — ἀνυπομονοῦσα νὰ χαιρετήσω νοικοκυρές, νὰ μπῶ μέσα καὶ νὰ δῶ τὴν κουζίνα τους, ἀνυπομονοῦσα νὰ ἀκούσω τίς ἱστορίες καὶ τὰ παράπονά τους. Ἡ παθιασμένη ὑποχονδρία τῶν Ἑβραίων γυναικῶν ἦταν γιὰ μένα κάτι καινούργιο τότε. Κι ήμουν ἐντελῶς πρόθυμος ν' ἀκούσω γιὰ τοὺς ὄγκους τους καὶ τὰ πρησμένα τους πόδια. Ἦθελα νὰ μοῦ μιλάνε γιὰ τὸν γάμο τους, γιὰ τίς γέννες, γιὰ λεφτά, γιὰ ἀρρώστιες καὶ γιὰ θάνατο. Ναί, προσπαθοῦσα νὰ τίς βάλω σὲ κατηγορίες ἐνῶ καθόμουν ἐκεῖ κι ἔπινα καφέ. Ἦταν τελείως μπουρζουά, ἀνδροκτόνες, κοινωνικὲς ἀναρριχῆτριες, ὑστερικὲς καὶ τὰ λοιπά. Ἀλλὰ δὲν εἶχε νόημα αὐτὸς ὁ ἀναλυτικὸς σκεπτικισμὸς. Παρὰ ήμουν ἐνθουσιώδης. Ἔσπρωχνα μὲ προθυμία τὸ ἐμπόρευμά μου, τίς βοῦρτσες, καὶ μὲ τὴν ἴδια ἀκριβῶς προθυμία πήγαινα τὸ βράδυ στὸ Βίλατζ καὶ ἄκουγα τοὺς καλύτερους ὁμιλητὲς τῆς Νέας Ὑόρκης — τὸν Σαπίρο, τὸν Χούκ, τὸν Ράβ, τὸν Χάγκινς καὶ τὸν Γκαμπάιν. Καθόμουν μέσα στὴν εὐφράδειά τους σὰν τὴ γάτα στὴν αἴθουσα συναυλιῶν. Ἀλλὰ ὁ Χάμπολντ ἦταν ὁ καλύτερος ἀπ' ὅλους. Ἦταν, πολὺ ἀπλά, ὁ Μότσαρτ τῆς συζήτησης.

Στὸ φέρι ὁ Χάμπολντ εἶπε «Πέτυχα πολὺ νέος. Πρόβλημα». Καὶ πῆρε μπρός. Τὸ ρεπερτόριό του περιέλαβε τὸν Φρόιντ, τὸν Χάινε, τὸν Βάγκνερ, τὸν Γκέτε στὴν Ἰταλία, τὸν νεκρὸ ἀδερφὸ τοῦ Λένιν, τίς φορεσιῆς τοῦ Ἄγριου Μπὶλ Χίκοκ, τοὺς Τζάιαντς τῆς